

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นผู้ผลิตข้าวเพื่อการส่งออกที่สำคัญของโลก และนำรายได้เข้าสู่ประเทศอย่างมาก โดยในปี 2555 ประเทศไทยส่งออกข้าวปริมาณ 6.73 ล้านตัน มูลค่า 142,976 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 19.54 ของมูลค่าส่งออกสินค้าเกษตรกรรม ซึ่งปริมาณและมูลค่าการส่งออกข้าวลดลงจากปี 2554 ร้อยละ 37.16 และ 26.24 ตามลำดับ (ปริมาณ 10.71 ล้านตัน มูลค่า 193,843 ล้านบาท) ทำให้ประเทศไทยอยู่อันดับ 3 ของประเทศที่ส่งออกข้าว เป็นอันดับที่รองลงมาจากประเทศอินเดียและเวียดนาม (กรมส่งเสริมการส่งออก, http://www.ops3.moc.go.th/export/recode_export/report.asp) ด้วยในปัจจุบันการส่งออกข้าวเริ่มมีข้อจำกัดจากภาวะที่ต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกรมีการปรับตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปี แม้ว่าราคาข้าวจะสูงขึ้น แต่เกษตรกรยังคงใช้วิธีการผลิตแบบเดิม ซึ่งปรากฏว่ามีการใช้ปัจจัยการผลิตสูงกว่าคำแนะนำและเกินความจำเป็น ทำให้ต้นทุนการผลิตข้าวยังคงสูงขึ้น ทั้งจากต้นทุนการผลิตที่แท้จริง อาทิ ค่าสารเคมีกำจัดวัชพืช ค่าปุ๋ยเคมี ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ค่าจ้างแรงงาน และค่าเช่าที่ดินทำนา ซึ่งไม่สอดคล้องกับผลผลิตต่อไร่ จนกลายเป็นภาระหนี้สินของชาวนาที่กำลังประสบอยู่ในปัจจุบัน รวมถึงกระบวนการผลิตที่ไม่เหมาะสม ขาดความรู้และการพัฒนาความสามารถในการบริหารจัดการในการผลิตอย่างจริงจัง ประกอบกับสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม การเกิดภัยธรรมชาติที่มีแนวโน้มรุนแรงมากขึ้น และจากข้อตกลงของการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community : AEC) ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการรวมกันเป็นตลาดและฐานการผลิตเดียว การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของอาเซียน และการบูรณาการเข้ากับเศรษฐกิจโลกนั้น กำหนดให้ประเทศอาเซียน 6 ประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ และบรูไน ต้องลดภาษีสินค้าเกษตร ซึ่งข้าวเป็นสินค้าเกษตรที่ต้องลดภาษีให้เหลือร้อยละ 0 และยกเลิกมาตรการโควตาภาษี ตามที่ประเทศไทยได้เปิดเสรีตามพันธกรณีเขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area : AFTA) นับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2553 เป็นต้นไป และกำหนดให้ประเทศอาเซียนอีก 4 ประเทศ ได้แก่ ประเทศกัมพูชา เวียดนาม ลาว และพม่า ที่ได้เข้าร่วมกับประชาคมอาเซียนในภายหลัง ต้องลดภาษีสินค้าข้าวให้เหลือร้อยละ 0 ในปี 2558 การเปิด

เสรีการค้าจึงมีผลกระทบต่อชาวนาและการบริหารจัดการข้าวของประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อสินค้าเกษตรของไทยทั้งด้านบวกและด้านลบ โดยหลายฝ่ายยังคงเห็นว่า ปัจจุบันประเทศไทยยังคงไม่มีความพร้อมและไม่สามารถแข่งขันได้หากมีการเปิดเสรี เพราะจะทำให้เกิดการนำเข้าสินค้าข้าวจากต่างประเทศที่มีต้นทุนการผลิตต่ำกว่าเข้ามา การปลอมปนข้าวไทยทำให้คุณภาพข้าวไทยด้อยลง การสวมสิทธิ์เข้าโครงการของรัฐบาล ทิศทางราคาข้าวที่ชาวนาขายได้ตกต่ำ ทั้งการถูกเอาเปรียบจากผู้ค้าข้าวหรือการตกต่ำของราคาข้าวตามกลไกตลาด เนื่องจากข้าวไทยมีต้นทุนการผลิตสูงกว่าหลายประเทศในอาเซียน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการแทรกแซงสินค้าเกษตรที่สูงกว่าราคาตลาด และในที่สุดผู้ที่ได้รับผลกระทบก็คือเกษตรกรไทย แสดงให้เห็นถึงข้อบกพร่องในการพัฒนาเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

ทั้งนี้จากการเปิดเสรีการค้าอาเซียน (AFTA) ทำให้ประเทศสมาชิกอย่างประเทศเวียดนาม พม่า และกัมพูชา หันมาพยายามเร่งพัฒนาข้าวเพื่อจะแข่งหน้าประเทศไทย อย่างประเทศเวียดนามได้มีการปรับแผนยุทธศาสตร์ในการผลิตข้าวด้วยการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกข้าวและตั้งเป้าหมายผลผลิต รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีที่ช่วยให้สามารถผลิตข้าวได้มากกว่าเดิม ด้วยการปรับปรุงเทคโนโลยีการชลประทาน เทคโนโลยีหลังการเก็บเกี่ยวเพื่อเก็บรักษาข้าวเปลือกให้คงคุณภาพไว้ ทำให้ข้าวคุณภาพดีขึ้นกว่าเดิมเมื่อเทียบกับที่ผ่านมา และต้นทุนการผลิตข้าวก็ต่ำกว่าประเทศไทยมาก แต่ถึงแม้ว่าประเทศเวียดนามจะสามารถผลิตข้าวได้มากขึ้นแต่ก็ประสบปัญหาด้านคุณภาพของผลผลิตที่ไม่แน่นอนและคุณภาพต่ำกว่าข้าวของประเทศไทย

ด้วยสถานการณ์และสภาพการผลิตข้าวของเกษตรกรไทยในปัจจุบัน ทำให้เกษตรกรต้องประสบกับภาวะต้นทุนการผลิตและการแข่งขันทางการค้าที่สูงขึ้น ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ประเทศไทยต้องเร่งพัฒนาจุดแข็งของไทยด้านองค์ความรู้ในการค้าข้าว การพัฒนาเทคโนโลยีและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต และลดต้นทุนการผลิต เพื่อเตรียมความพร้อมในการเป็นประชาคมอาเซียน และเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางการค้าระหว่างประเทศ การลดต้นทุนการผลิตข้าวจึงเป็นวิธีเดียวที่เกษตรกรจะสามารถควบคุมได้ โดยการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการพึ่งพาปัจจัยภายนอก เป็นการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีการผลิตข้าวที่เหมาะสมเฉพาะพื้นที่เพื่อให้ได้รับผลตอบแทนที่ดีกว่า กรมการข้าว โดยสำนักพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าว ได้ดำเนินการ โครงการหมู่บ้านชุมชนต้นแบบการลดต้นทุนการผลิตข้าว ภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตข้าวและสร้างความเข้มแข็งให้ชาวนาเพื่อรองรับผลกระทบจากการเปิดเสรีการค้าอาเซียน (AFTA) มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและผลักดันให้เกษตรกรสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการใช้ปัจจัยการผลิตข้าวให้เหมาะสม ด้วยการใช้ชุดเทคโนโลยีที่สามารถลดต้นทุนการผลิตข้าว และเพื่อให้ได้ชุดเทคโนโลยีที่เหมาะสมเฉพาะพื้นที่ (best practice for site specific) โดยได้รับสนับสนุน

งบประมาณจากกองทุนปรับโครงสร้างการผลิตภาคการเกษตรเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของประเทศ ระยะเวลาโครงการ 3 ปี ระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ. 2554 - 2556 ในพื้นที่นำร่อง 6 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดอ่างทอง นครสวรรค์ อำนาจเจริญ สุรินทร์ อุรธานี และนครศรีธรรมราช โดยจังหวัดอ่างทองถือเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพในการผลิตข้าวสูง สามารถปลูกข้าวได้ตลอดทั้งปี รวมทั้งเป็นแหล่งใหญ่ในการผลิตข้าวมาแต่เดิม โดยในปี 2554 จังหวัดอ่างทองมีเนื้อที่เพาะปลูกข้าว นาปี 336,607 ไร่ ผลผลิตรวม 184,166 ตัน ผลผลิตเฉลี่ย 548 กิโลกรัม/ไร่ และเนื้อที่เพาะปลูกข้าวนาปรัง 319,121 ไร่ ผลผลิตรวม 221,151 ตัน ผลผลิตเฉลี่ย 693 กิโลกรัม/ไร่ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2556 : 4 - 9) แต่ที่ผ่านมาพบว่า ถึงแม้เกษตรกรจะได้ผลผลิตในปริมาณที่สูง แต่ต้นทุนการผลิตข้าวก็สูงขึ้นตามด้วย โดยสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรได้สำรวจต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกรในเขตพื้นที่อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง ปี 2554 ก่อนเข้าร่วมโครงการฯ พบว่าเกษตรกรมีต้นทุนการผลิตข้าวประมาณ 4,067 บาท/ไร่ ผลผลิตเฉลี่ย 754 กิโลกรัม/ไร่ ซึ่งถือว่าเป็นต้นทุนที่ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับต้นทุนการผลิตข้าวนาปรังเฉลี่ยปี 2554 อยู่ที่ 4,805.52 บาทต่อไร่ (สถาบันวิจัยพืชสวน, <http://www.doa.go.th/hort/benefitcost.php>) เป็นสาเหตุให้จำเป็นต้องศึกษาว่าเพราะสาเหตุใดเกษตรกรในพื้นที่อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง จึงยังมีการใช้ปัจจัยการผลิตในอัตราที่ไม่เหมาะสมจนเป็นเหตุให้มีต้นทุนการผลิตที่สูง

ดังนั้น การศึกษาสภาพทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ และปัจจัยอื่นๆ ของเกษตรกรในหมู่บ้านชุมชนต้นแบบการลดต้นทุนการผลิตข้าวในพื้นที่อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งเพื่อการพัฒนาการผลิตข้าว ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกรในหมู่บ้านชุมชนต้นแบบและได้มีการนำเทคโนโลยีการลดต้นทุนที่เจ้าหน้าที่แนะนำไปปฏิบัติเพียงใด มีปัญหาในการปฏิบัติตามเทคโนโลยีหรือไม่อย่างไรบ้าง ตลอดจนข้อคิดเห็นของเกษตรกรต่อเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าว เพื่อสามารถนำข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษาไปใช้ประกอบการวางแผนและปรับปรุงในการส่งเสริมและพัฒนาการผลิตข้าวให้มีผลผลิตเพียงพอและคุณภาพดีตรงต่อความต้องการของประเทศและตลาดโลกอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้น รวมทั้งการถ่ายทอดเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าวให้เหมาะสมแก่เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรในหมู่บ้านชุมชนต้นแบบการลดต้นทุนการผลิตข้าวอำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง

2.2 เพื่อศึกษาระดับความรู้ของเกษตรกรเกี่ยวกับเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าว

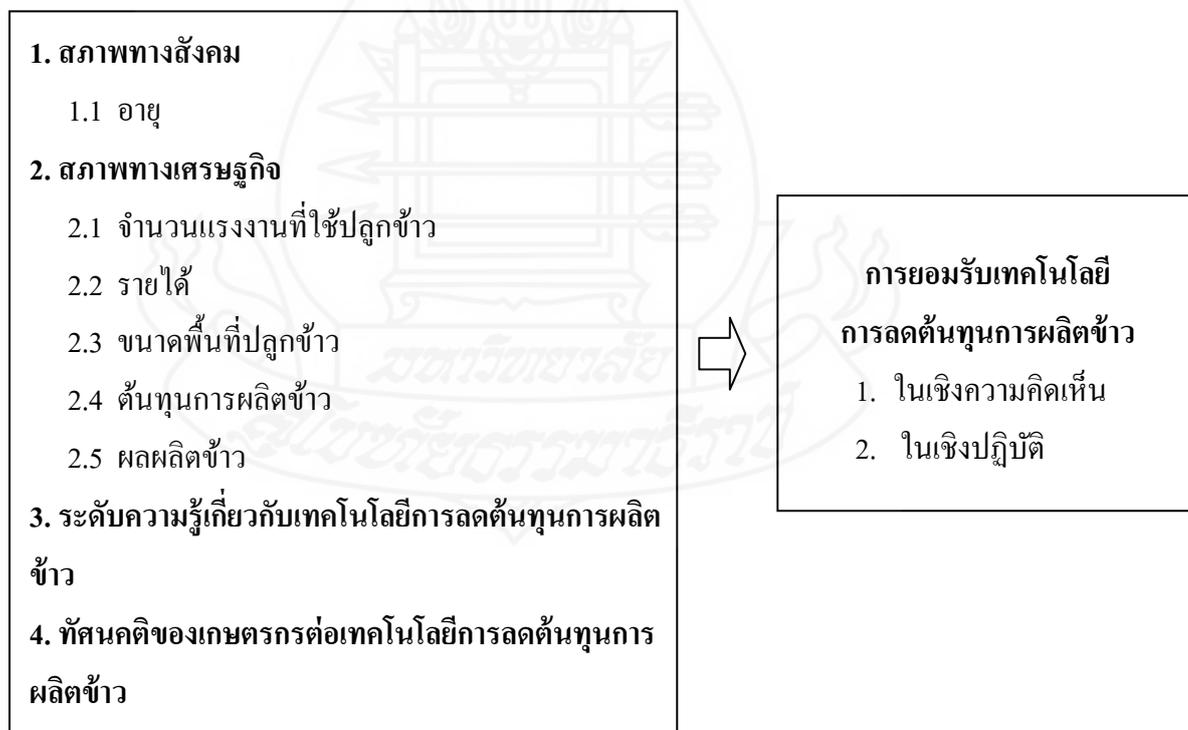
2.3 เพื่อศึกษาทัศนคติของเกษตรกรต่อเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าว

2.4 เพื่อศึกษาการยอมรับเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกร

2.5 เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพทางด้านสังคม เศรษฐกิจ ความรู้ และทัศนคติของเกษตรกรต่อการยอมรับเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าว

2.6 เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะของเกษตรกรต่อการยอมรับเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าว

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

4. สมมติฐานการวิจัย

4.1 สมมติฐานที่ 1

สภาพทางสังคม ได้แก่ อายุ สภาพทางเศรษฐกิจ ได้แก่ จำนวนแรงงานที่ใช้ปลูกข้าว รายได้ ขนาดพื้นที่ปลูกข้าว ต้นทุนการผลิตข้าว และผลผลิตข้าว ระดับความรู้ และทัศนคติของเกษตรกรต่อเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าว มีอย่างน้อย 1 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าวในเชิงความคิดเห็นของเกษตรกรในหมู่บ้านชุมชนต้นแบบการลดต้นทุนการผลิตข้าวอำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง

4.2 สมมติฐานที่ 2

สภาพทางสังคม ได้แก่ อายุ สภาพทางเศรษฐกิจ ได้แก่ จำนวนแรงงานที่ใช้ปลูกข้าว รายได้ ขนาดพื้นที่ปลูกข้าว ต้นทุนการผลิตข้าว และผลผลิตข้าว ระดับความรู้ และทัศนคติของเกษตรกรต่อเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าว มีอย่างน้อย 1 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าวในเชิงปฏิบัติของเกษตรกรในหมู่บ้านชุมชนต้นแบบการลดต้นทุนการผลิตข้าวอำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง

5. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการยอมรับเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกรในหมู่บ้านชุมชนต้นแบบอำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง มีขอบเขตดังนี้

5.1 ขอบเขตของประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเป็นเกษตรกรในหมู่บ้านชุมชนต้นแบบ จำนวน 11 หมู่บ้าน ในอำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง

5.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

5.2.1 *สภาพทางสังคม* ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการปลูกข้าว สถานะทางสังคมในชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม

5.2.2 *สภาพทางเศรษฐกิจ* ได้แก่ จำนวนแรงงานที่ใช้ปลูกข้าว รายได้ ขนาดพื้นที่ปลูกข้าว ต้นทุนการผลิตข้าว ผลผลิตข้าว

5.2.3 ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าว ได้แก่ การใช้เมล็ดพันธุ์ข้าว การปรับปรุงบำรุงดิน การเตรียมดิน วิธีการปลูก การกำจัดวัชพืช การจัดการน้ำ การใช้ปุ๋ยเคมี การป้องกันกำจัดศัตรูข้าว และการเก็บเกี่ยว

5.2.4 ทักษะของเกษตรกรต่อเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าว ได้แก่ สามารถปฏิบัติง่าย ช่วยลดต้นทุนได้ มีรายได้เพิ่มขึ้น สิ่งแวดล้อมดีขึ้น พึ่งพาตนเองได้

5.2.5 ปัญหาและข้อเสนอแนะต่อเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าว ได้แก่ ด้านปัจจัยการผลิต ผลผลิต ราคาผลผลิต แรงงาน เครื่องมือทุนแรง เงินทุน/สินเชื่อ สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรเสื่อมโทรม ภัยธรรมชาติ และการส่งเสริมและสนับสนุน

5.2.6 การยอมรับเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าวในเชิงความคิดเห็นและในเชิงปฏิบัติด้านต่างๆ ได้แก่ การใช้เมล็ดพันธุ์ข้าว การปรับปรุงบำรุงดิน การเตรียมดิน วิธีการปลูก การกำจัดวัชพืช การจัดการน้ำ การใช้ปุ๋ยเคมี การป้องกันกำจัดศัตรูข้าว และการเก็บเกี่ยว

5.3 ขอบเขตด้านพื้นที่และเวลา

เก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง ระหว่างเดือนมกราคม ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2556

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

6.1 สภาพทางสังคม หมายถึง ลักษณะทางสังคมของเกษตรกร ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการปลูกข้าว สถานะทางสังคมในชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม

6.2 สภาพทางเศรษฐกิจ หมายถึง ลักษณะทางเศรษฐกิจของเกษตรกร ประกอบด้วย จำนวนแรงงานที่ใช้ปลูกข้าว รายได้ ขนาดพื้นที่ปลูกข้าว ต้นทุนการผลิตข้าว ผลผลิตข้าว

6.3 เกษตรกร หมายถึง ผู้ที่มีอาชีพทำนา เป็นสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนและเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านชุมชนต้นแบบการลดต้นทุนการผลิตข้าว ในพื้นที่อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง

6.4 หมู่บ้านชุมชนต้นแบบ หมายถึง หมู่บ้านที่เป็นต้นแบบในการดำเนินงานโครงการหมู่บ้านชุมชนต้นแบบการลดต้นทุนการผลิตข้าว โดยได้รับการส่งเสริมจากกรมการข้าว

6.5 โครงการหมู่บ้านชุมชนต้นแบบการลดต้นทุนการผลิตข้าว หมายถึง โครงการเกี่ยวกับการส่งเสริมและผลักดันให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนวิธีการใช้ปัจจัยการผลิตข้าวให้เหมาะสมด้วยการใช้ชุดเทคโนโลยีที่สามารถลดต้นทุนการผลิตข้าว และเพื่อให้ได้ชุดเทคโนโลยีที่เหมาะสมเฉพาะพื้นที่ (Best practice for site specific) ของกรมการข้าว ดำเนินการในเขตพื้นที่อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง ซึ่งเป็น 1 ใน 6 จังหวัดที่ดำเนินการในระหว่างปี พ.ศ. 2554 - 2556

6.6 เทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าว หมายถึง แนวทางการปฏิบัติที่สามารถลดต้นทุนการผลิตข้าวได้ตามคำแนะนำของกรมการข้าว ประกอบด้วย ด้านการจัดการเมล็ดพันธุ์ การปรับปรุงบำรุงดิน การเตรียมดิน การปลูก การกำจัดวัชพืช การจัดการน้ำ การใช้ปุ๋ยเคมี การป้องกันกำจัดศัตรู และการเก็บเกี่ยว

6.7 ความรู้ หมายถึง เนื้อหาของเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าวที่ถูกต้อง ประกอบด้วย การใช้เมล็ดพันธุ์ข้าว การปรับปรุงบำรุงดิน การเตรียมดิน การปลูก การกำจัดวัชพืช การจัดการน้ำ การใช้ปุ๋ยเคมี การป้องกันกำจัดศัตรูข้าว และการเก็บเกี่ยว

6.8 ทักษะ หมายถึง จิตใจ ท่าที ความรู้สึกนึกคิดและความโน้มเอียงของเกษตรกรต่อเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าวทั้งเชิงบวกและเชิงลบ

6.9 การยอมรับเทคโนโลยี หมายถึง การที่เกษตรกรนำเอาเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าวที่ได้รับจากการส่งเสริมของโครงการหมู่บ้านชุมชนต้นแบบการลดต้นทุนการผลิตข้าวไปใช้ปฏิบัติในพื้นที่เพาะปลูกจริงของตนเอง

7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

7.1 สามารถนำผลที่ได้จากการศึกษาไปใช้เป็นแนวทางในการวางแผน พัฒนาปรับปรุงและแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่างๆ ในการดำเนินการส่งเสริมและถ่ายทอดเทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าว

7.2 สามารถเป็นข้อมูลในการกำหนดแนวทางการส่งเสริมให้เกษตรกรมีความเข้าใจในการใช้เทคโนโลยีการลดต้นทุนการผลิตข้าวที่เหมาะสมกับสภาพการผลิตของเกษตรกรยิ่งขึ้น

7.3 สามารถนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการลดต้นทุนการผลิตข้าวในพื้นที่อื่นๆ ที่อาจเกิดปัญหาในอนาคตต่อไป